

ment, els nombrosos exemples i la introducció dels termes que es presenten converteix aquest volum en una obra apta per a un públic llec en qüestions de mètrica o poesia, i alhora amb l'assumpció, actualització i posada de manifest de qüestions discutides en la tradició d'estudi mètric català, s'estableix com una nova aportació per al públic versat.

Pere GARAU

VENY, Joan (2024): *Mirades a la llengua catalana*. Mallorca: Nova Editorial Moll, 374 p.

Vet aquí un nou recull d'articles del professor Joan Veny, la màxima autoritat vivent en dialectologia catalana, en els quals tracta temes de geolingüística, fonètica, lèxic (general i especialitzat), història de la llengua i cultura popular, tots procedents de revistes lingüístiques, miscel·lànies o actes de congressos.

El primer és una presentació del *Petit Atlas Lingüístic del Domini Català*, basat en una selecció dels mots aplegats per a l'ALDC que, a criteri de l'autor, tenen un interès especial. Els mapes presenten els mots agrupats en àrees de colors diferents, amb imatges quan cal (p. ex., els ornitònims) i de vegades amb símbols per a marcar respostes singulars o minoritàries. Tots els mapes són acompanyats d'un comentari que ajuda a interpretar-los i reconèixer-hi el valor lingüístic. Un apèndix final mostra alguns d'aquests mapes, si bé sense els colors originals, només amb tonalitats de gris, la qual cosa en dificulta el contrast de les àrees i els fa perdre valor interpretatiu. És, segurament, una exigència de l'editorial per a abaratir el cost del llibre. Veny mostra el profit que el dialectòleg pot treure dels mapes amb explicacions de la informació que ofereixen i els resultats que se'n deriven.

El segon article tracta de les lexies *blasfemar* i *renyar*, del punt de vista etimològic, geolingüístic i semàntic: aborda els sinònims dialectals i les variants formals i de sentit, i ho fa a partir de la rica informació obtinguda per a l'ALDC i —en el cas de *renyar*— de l'*Atlas lingüístic de la Terra Alta*, de Pere Navarro. Proposa *raonar* com a origen del mot *runar* 'renyar' propi d'algunes comarques occidentals, i aporta les propostes etimològiques de *blasfemar* i *flastomar*. D'aquesta segona forma no gosa assegurar-ne l'ètim, apuntant les diverses possibilitats exposades. Modestament, crec que hi hem de veure la continuació de la variant grega, prou documentada, *flastemo/flastimao*, que ha deixat descendència als parlars itàlics meridionals, a Sardenya i en català (*REW, FEW, DES, LGII, NDDC*). [fl-] per [bl-] en grec no deu ser més que el resultat de l'evolució pròpia de l'època hellenística de [b] > [v]: [bl-] > [vl-] > [fl-]. La variant popular amb dissimilació de les labiodentals fricatives [v] - [f] > [v] - [t] (*vlasfemo* → *vlastemo* [→ *flastemo*]) degué conviure des de molt antic amb la forma culta eclesiàstica *blasfemo*, que degué ser alterada en *blastemo*, abundant en grec (*LGII, s. v. βλασφημω*), convivència que s'encomanà al llatí (*blasfemare* - *flastemare* - *blastemare*) i ha passat de manera desigual en romànic (cat. *blasfemar* - *flastomar* - *blastemar* [antic]; cast. *blasfemar*; occ. *blasfemar, blastemar*; sard. *frastimare*; friulès *blestemà*; rom. *blasfema* - *blestema*; it. *blasfemare* - *bestemmiare*; fr. *blasphémer*...). *Flastemare* → *flastomar* s'explica per la labialització de la vocal [ə] seguida de la consonant bilabial [m], ajudada per l'atracció formal analògica dels verbs en *-omar*, bastant més abundants i populars que els acabats en *-emar* (*domar, gomar, empalomar, esllomar, encolomar, plomar*...).

El tercer article és dedicat per Veny al model de llengua proposat per dos gramàtics del Camp de Tarragona, d'èpoques diferents: l'un, de la segona meitat del segle XIX, Antoni de Bofarull, renaixentista prefabrià; i l'altre, contemporani de Fabra, Antoni Rovira i Virgili. Destaca l'aportació que feren tots dos al model de llengua literària diferent de la llengua parlada col·loquial, més restrictiu el primer en l'acceptació de formes col·loquials i més receptiu el segon a la diversitat i el polimorfisme.

Els tres articles següents omplen l'apartat *Llengua i entorn natural*, dedicats especialment a denominacions de plantes (el 4 i el 5) i les denominacions d'elements propis del paisatge i el medi geològic o topogràfic (el 6).

Al número 4 exemplifica la varietat de fitònims documentada a l'ALDC i el seu origen etimològic (de vegades mitjançant manlleus a llengües veïnes), així com la motivació del significat principal i de

significats secundaris populars (p. ex. *castanya* ‘cop a la cara’). L’escrit és —no podia ser altra cosa— una extraordinària lliçó de fitonímia, amb excel·lents i raonades explicacions sobre la motivació dels noms i sobre alteracions degudes a fenòmens del parlar col·loquial i l’etimologia popular (com *santa Aura* per *centaura* ‘*Centaurium erythraea*’), el qual culmina en l’aclariment etimològic de dues denominacions mal resoltes pels etimologistes anteriors: *jovenal* (*Verbascum tapsus*) i *panicrost* (*Anacyclus clavatus*). Del primer, Veny demostra que té relació amb la festa de sant Joan, perquè floreix a finals de juny, i per tant *jovenal* ve d’un anterior *joanal*, i s’hauria d’escriure normativament *jovanal*. Del segon, sobre el qual s’han fet moltes especulacions, gràcies a la informació recollida per a l’ALDC —i sobretot gràcies al comentari d’un dels informants—, dedueix que el nom original és l’expressió *(ni) pa ni cros-tes*, deformada després per l’acció de diversos fenòmens col·loquials.

Només qualche petit retret hi faria a aquest magnífic estudi. En assenyalar la presència de manlleus d’altres llengües en els fitònims catalans, cita alguns exemples de l’Alguer basats en una aportació de Rafel Caria (p. 114); però, per la meua experiència en l’estudi de l’alguerès, puc dir que les informacions de Caria sempre s’han de contrastar, perquè sovint contenen errors. En aquest cas, Veny cita de Caria un suposat fitònim *criellei* (< KYRIE ELEISON) ‘*Chrysanthemum leucanthemifolium*’ [sic], del qual no n’he trobat cap altre testimoni, ni tan sols al DCA; segons Caria —citada per Veny—, és un crisantem «entrato da tempi remoti nella sfera del culto dei morti e quindi del sacro», cosa ben estranya perquè aquesta espècie en concret (avui coneguda científicament com a ‘*Senecio leucanthemifolius*’) és rara, i es troba només a certs indrets allunyats de la ciutat de l’Alguer (penyes vora la mar, erms, zones ruïnoses); que una espècie rara sigui tan popular, com a flor oferta als difunts, és mal de creure. I una altra dada de Caria que Veny esmenta és el *cagaranxu* ‘*Chrysanthemum coronarium*’ com a nom manllevat al logudorès *cagaranzu*. A mi només em consta que *cagaranzu* és sassarès; no l’he pogut documentar com a logudorès, si bé no excloc que en l’àrea logudoresa veïna immediata del sassarès hi sigui un terme usat.

I en el paràgraf dedicat a exemplificar el tipus morfològic X + X (p. 125), els exemples són també algueresos i pareix que Veny els tracta tots com a creacions autòctones, bé que basades en el model sard de superlatiu (*mannu mannu = molt gran*).¹ Segurament és formació pròpia algueresa *moc-moc* (‘*Borago officinalis*’, segons Caria...), però les altres denominacions (*muissi-muissi*, *cuca-cuca*, *viltiga-viltiga* i *gard pixa-pixa*) són totes manlleus sards; el darrer, amb adaptació morfològica *gardu* > *gard*. En el cas de *muissi-muissi*, la hipotètica **cua de muissi* que Veny suposa és innecessària i improbable, perquè *muissi-muissi* (i altres variants fonètiques) és creació sarda ben documentada; l’origen és, certament, *muissi* com a veu expressiva per a cridar els gats. I en el cas de *viltiga-viltiga* ‘ortiga’, no és adaptació del logudorès *bértiga* (< PERTIGA), sinó del logudorès *pittiga-pittiga* (amb variants fonètiques més pròximes de l’alguerès), amb possible influència del català *ortiga*; *pittiga-pittiga* és formada a partir de *pittigare* ‘picar, fer picor’, de la rel expressiva PITS- (*DES*, II, 284).

L’article 5 és una presentació del corpus *Noms de plantes. Corpus de fitonímia catalana*, incorporada al portal del Termcat. Veny en destaca l’aprofitament possible, per la riquesa de dades que conté, per a conèixer la frondositat de geosinònims en els noms, afavorida per fenòmens diversos com la polisèmia, l’homonimització, etc.; per a la localització geogràfica dels fitònims; per a confirmar, matisar o reformular molts d’ètims; per al coneixement de variants morfològiques i de models morfològics, i per a comprovar la validesa de molts de sinònims dins la llengua estàndard. I fins i tot, també, per a la fixació i correcció, quan calgui, dels noms científics de les plantes.

El tercer article d’aquest apartat d’Entorn Natural és dedicat al lèxic propi de la descripció geològica i paisatgística. S’hi presenten, des de la lingüística, termes com *terra*, *pedra/pera*, *calç*, *puig*, *cingle*, *veta* (mineral), *braç (de mar)*, *argent*, *roca*, *artiga*, *balma*, *coma*, *clot*, *albufera*, *rambla*, *aljub*, etc. Aquesta part tracta de l’origen etimològic i dels sentits diversos que el mot ha pogut tenir i té en la llen-

1. A l’article núm. 5 Veny fa novament referència a aquestes mateixes plantes (p. 138), però en aquest cas concedeix que són denominacions “heretades del sard”.

gua moderna, i també hi apareix la variació dialectal i l'enginy popular, que han produït variants formals (p. ex. *alquitranar - enclitanar - enclitar* 'posar quitrà'), han originat canvis semàntics (*sorra* 'llast de les embarcacions' → 'arena'), han originat distincions formals i semàntiques (GYPSU > *guix* i *algeps*) o han creat noms deguts a creences populars (*pedra de calàpet, llengua de sant Pau...*). És, en resum, una altra extraordinària manifestació de l'erudició i saviesa lingüística de l'autor.

Els articles 7 i 8 s'emmarquen dins l'apartat de Cultura Popular. El primer, és dedicat a les particularitats del parlar del Penedès segons és reflectit a l'obra *Folklore del Penedès* de Pere Sadurní i Vallès. Hi consigna aspectes fonètics, morfològics i —sobretot— lèxics, amb paraules no recollides al gran repertori del DCVB (*polliscar, riclejar, terracuques...*), mots propis incorporats al diccionari normatiu (*escocell*), expressions creades pel llenguatge infantil, qüestions d'etimologia popular i científica, i expressions i jocs de la cultura popular, moltes manifestacions de la qual són compartides per altres indrets dels Països Catalans. És acompanyat d'un mapa amb les àrees on s'ha documentat el joc infantil del pare carabasser.

A l'article 8 hi trobam una caracterització tipològica de les variants recollides d'un refrany molt popular relacionat amb el fenomen de la pluja prevista: *cel a cabassets, aigua a cantirets*. L'estudi es basa en 160 unitats recollides a comarques de Catalunya oriental i occidental, i la tipologia és diferenciada segons la relació entre el primer component essencial (*cabassets* i equivalents) i el segon (*cantirets* i equivalents). Arriba a distingir onze tipus diferents, amb variants lexemàtiques al primer component i al segon. Novament, un excel·lent estudi amb una metodologia impecable que mostra l'enginy popular en la creació de refranys referents a uns fenòmens que són generals i importants per a la societat.

Els dos darrers articles estan dedicats a qüestions de fonètica dialectal. El 9, a la diftongació de *o, u* en posició inicial (*oliva > auliva*) i a la monoftongació de *əw, aw* en posició àtona (*rautija > rutija*); i el 10, a l'alternança de [dʒ] / [tʃ] intervocàliques en català oriental. Tots dos són magistrals, en el sentit que l'autor maneja una quantitat important de dades que sap organitzar, classificar i aprofitar. El 9 és sobretot descriptiu dels fenòmens dins el seu context, mentre que el 10 no és només descriptiu, sinó que hi exposa les possibles raons que han fet que en determinades paraules, en determinats parlants i en determinats indrets (sempre del català oriental), [dʒ] > [tʃ]. Tots dos articles són il·lustrats també amb mapes on podem veure la localització i extensió dels fenòmens estudiats.

En resum, i per a acabar, i amb els matisos que es vulguin entendre en les observacions als articles 2 i 4, aquest nou aplec d'escrits científics del Dr. Joan Veny és una altra mostra del seu bon fer, del seu instint lingüístic, de la seva saviesa i erudició, de la seva capacitat de comprensió i exposició, de la seva claredat explicativa. Amb una paraula, del seu mestratge indiscutible en el camp de la romanística, de la catalanística més en concret, i de la dialectologia sobretot. El llibre és un vertader tresor per als enamorats de la llengua catalana i de la varietat i riquesa que ofereix.

Jaume CORBERA POU
Universitat de les Illes Balears

Bibliografia citada

- ALDC = VENY, Joan / PONS I GRIERA, Lúdia (2002-2018): *Atles lingüístic del domini català*, vol. I-IX. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- DCA = SANNA, Josep (1988): *Diccionari català de l'Alguer*. L'Alguer / Barcelona.
- DCVB = ALCOVER, Antoni Maria / MOLL, Francesc de Borja (1968-1975): *Diccionari Català-Valencià-Balear*, vol. 1-10. Mallorca: Moll.
- DES = WAGNER, Max Leopold (1960): *Dizionario Etimologico Sardo*, vol. I-III. Heidelberg: Carl Winter - Universitätsverlag.
- FEW = VON WARTBURG, Walthar (1922): *Französisches Etymologisches Wörterbuch*. En línia: <<https://lecteur-few.atilf.fr/index.php/page/view>>. [Consulta: 6 de juliol 2024.]

LGII = ROHLFS, Gerhard (1964): *Lexicon Graecanicum Italiae Inferioris*. Tübingen: Max Niemeyer.
 NDDC = ROHLFS, Gerhard (1982): *Nuovo Dizionario Dialettale della Calabria*. Ravenna: Longo.
 REW = MEYER-LÜBKE, Wilhelm (1972): *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg: Carl Winter - Universitätsverlag.

VENY, Joan (2024): *Adstrat i interferència: mirades al Migjorn*. València / Barcelona / Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Institut d'Estudis Catalans / Universitat d'Alacant, 214 p.

És un plaer tornar a ressenyar un llibre del mestre, cosa que no feia des de 2011, en què vaig tenir ocasió d'escriure sobre *Scripta eivissenca* (obra que ell havia fet en col·laboració amb Àngels Massip). I dic "mestre" perquè és mestre meu des de 1978, quan vaig començar a acudir a les seues classes de la Universitat de Barcelona; i dic "plaer" perquè llegir Joan Veny és com tornar a sentir la seua veu a l'aula, amb el mateix entusiasme amb què explicava els trets que separen els blocs dialectals oriental i occidental o entrava en el detall de la palatalització de les consonants velars mallorquines. Vull dir que el Dr. Veny transmet a l'escriptura la passió que ell expressa en la seua oralitat per cada tema que toca, com quan justifica el mateix sentiment en Germà Colón:

També m'agradaria subratllar que l'etimologia és la part de la lingüística més placent i amena. [...]. Cal reconèixer el màxim goig que representa arribar a la raó d'un canvi, saber per quin camí A ha esdevingut B i conèixer els episodis que uneixen un estadi amb l'altre. (p. 143)

Quan sabem els noms de les coses, les trobem més belles, més boniques; quan en sabem l'origen, les trobem entranyables. (p. 153)

Aquest extret pertany al capítol dedicat al filòleg castellanenc dins el llibre que tenim com a objecte de ressenya, capítol que destil·la tota l'emoció amb què els dos mestres de l'etimologia s'han acostat als ètims que han perseguit: Veny ja ho havia mostrat amb *catxel*; Colón ho fa amb exemples com *tuejar*, *Lledó*, *algemia* o *calbot*, i ambdós ho demostren en el cas de *garçeta*. Aquest últim exemple ens porta a la reivindicació del paper jugat per l'aragonès en la constitució lèxica del valencià, que els dos filòlegs han defensat contra el recurs al mossarabisme de Joan Coromines. Així, no sols en aquest capítol, sinó escampat per tot el llibre, s'esmenta molt de vocabulari valencià que fins ara s'havia atribuït al mossàrab o romanç andalusí i que el treball recent de Joan Veny ha col·locat en el seu just origen, el de l'aragonès. A exemples com els de *corder* o *borrego* del capítol sobre Colón, s'afigeix a la resta del llibre i, a voltes amb reiteració, *vaca forra* (capítol 2, p. 29); *gemecar* (cap. 2, p. 31-32); *villamarquí*, *lolo*, *sinse*, *grill cantador* (cap. 3, p. 44); *llanda*, *mentira*, *raspa* (cap. 4, p. 58); *carril*, *ombria*, *lloma*, *pepita* (cap. 5, p. 64); *arrempuixar* (cap. 6, p. 78); *estrela*, *cuti* (cap. 8, p. 87-88), o *mortitxol* i *fullarasca* (cap. 13, p. 129). Veny no s'està de situar al seu costat en el reconeixement de l'aportació aragonesa filòlegs valencians més jòvens com Emili Casanova o Josep Martines, que han treballat en la línia preconitzada per ell (p. 64, 112, 129). I afeg: «No anem a cercar la veritat a dues llegües si la tenim a dues passes», referint-se als estrats lingüístics que ens separen de l'anomenat mossàrab (p. 112, 129). En aquest sentit, la proximitat de les terres de Múrcia i la Manxa al País Valencià i el flux immigratori d'aquesta procedència han fet que una altra part del lèxic valencià que s'escapa a l'ascendència catalana genuïna, Veny l'atribuïssa a un origen murcianomanxec: *matxorra* (cap. 2, p. 31), *retama/retrama* (cap. 4, p. 53), *roxio/reixiu* (cap. 5, p. 67) o *mumo/bubo* (cap. 11, p. 113).

Però l'autor del volum que ressenyem, com a bon científic, no es basa només en les dades que li proporciona la ciència filològica per a reconstruir els ètims aragonesos o murcianomanxecs en valencià, sinó que té en compte també la recerca dels especialistes d'altres disciplines que aprofiten a la filologia com a auxiliars. Parlem sobretot dels historiadors, com és el cas d'Enric Guinot (1999) pel que fa a l'herència aragonesa medieval dels valencians (p. 64, 99), el qual va trencar amb la creença falsa d'una